کۆباسی دووەم

ئیعجازی قورئان و سوننەت
لە چەند بواریکی زانستیدا

ئەم کۆباسە ئیعجازی زانستی لەم بوارانەدا بەسەر دەکاتەوە :

* موفرەدەی رۆژهەلأت و رۆژئاوا.
* رووداوی بیك بانگ.
* گەورەربوون و بچوك بوونەوەی گەردوون.
* تۆپەلە گری خۆری گەورە.
* مەدینەی پیرۆزو فیلدی بوومەلەرزە.

لە رامانیکی کورتی قورئانی پیرۆزدا دەردەکەویت کە خوای گەورە بەچەند دەربرینیك باس لە خوای رۆژهەلأت و رۆژئاوا دەکات، ئایا زاناکان چۆن ئەمەیان تەفسیر کردووە واتە: خاوەنی رۆژهەلأت و رۆژئاوا، خاوەنی دوو رۆژهەلأت و دوو رۆژئاوا، خاوەنی رۆژهەلأتەکان و رۆژئاواکان (رب المشرق والمغرب)[1] (رب المشرقين ورب المغربين)[2] (رب المشارق ورب المغارب)[3] شیخ محمد متولی الشعراوی (رحمەتی خوای لی بیت) جوانی پیکاوە وەك دەفەرموویت:: (رب المشرق ورب المغرب) سەرجەمی زەوییە بەحوکمی ئەوەی زەوی هەسارەیەکی گەرۆکە دەخولیتەوە بەدەوری خۆردا بە شیوەبەکی گشتی رۆژهەلأتیك و رۆژئاوایەکی هەیە. ئەو ئایەتەش کە دەفەرموویت:: (رب المشرقين ورب المغربين) هەر زەوی خۆی هەمیشە نیوەی تاریکەو نیوەی رووناکە ئەو خالەی کە دەبیتە (رۆژهەلأت) یەکەم جار لەویوە رۆژهەلدیت، لەهەمان کاتدا لەشوینیکی ئەو سەردا خالیکی تر دەبیتە (رۆژئاوا) بۆی واتە: ئەو بەشەی کەرووناکەو رووی لەخۆرە (مشرق و مغرب)ی خۆی هەیە بە پیچەوانەوەی رووە تاریکەکەوە، واتە: (مشرق)ی رووە روناکەکە (مغرب)ی تاریکەکەیە وە (مغرب)ی رووناکەکە (مشرق)ی

---

[1] المزمل / ٩ .
[2] الرحمن / ١٧ .
[3] المعارج / ٤٠ .

تاریکەکەیە. لە ئاکامدا دوو (مشرق)و دوو (مغرب) پیك دین. حالەتی سیهەم: تەفسیرەکەی (رب المشارق و رب المغارب) هەر خالیك وەرگرین لەسەر زەویدا کە دەبیتە (مشرق) لەهەمان کاتدا خالیکی تر دەبیتە (مغرب) یاخود هەرچی خالە لەسەر زەویدا رۆژهەلات و رۆژئاوای خۆی هەیە، خال بەبێ کۆتایی بژمێرە رۆژهەلات و رۆژئاوایان بەدوادا دیت بەبێ کۆتایی. بەم جۆرە بەم راڤە زانستی‌یە شیخ شعراوی شەرحی کردووە، جگە لەمەی کە فەرموویەتی زیادەیەکی زانستی نوی هەیە: لەم سالانەدا دوو خۆر دۆزرانەوە، ناویان نان:

یەکەم: (ئەلفاسەنچرا A) کەکەمێك لەخۆرەکەی ئێمە گەورەترە.

دووەم: (ئەلفاسەنچرا B) کەکەمێك لەرۆژەکەی ئێمە بچوکترە.

هەسارەیەکی گەرۆکیش رۆژانە دەسورێتەوە بەدەوری ئەم دوو خۆرەدا واتە: لەهەموو خولێکیدا دوو جار رۆژهەلات دروست دەبێت وە دووجار رۆژئاوا دروست دەبێت (ربُ المشرقین وَ رَبُ المغربین) ئەمە زیادەیەکە بۆ سەر ئەو راڤانەی کە زاناکان پێشتر لەسەر ئەم ئایەتانە فەرموویانە. ئەم دۆزینەوانە بەردەوامن، ئەم زیادانەو خستنەسەرانەش درێژەیان دەبێت، ئەم دۆزینەوە زانستی‌یانە بەردەوام دەبن تا رۆژی قیامەت، لەفەرموودەدا هاتووە کە قورئانی پیرۆز (لاتنقچی عجائبە)[٤] رازی قورئان لەبن نایەت وە خوای گەورە لەقورئاندا دەفەرموویت: (سنریهم ایاتنا فی الافاق وفی أنفسهم حتی یتبین لهم أنه الحق أو لم یکف بربك أنه علی کل شیء شهید)[٥] گەر سەرنج بدەین لەم ئایەتە کە دەفەرموویت: (حتی یتبین لهم أنهُ الحق) تا وەکو بۆیان دەردەکەوێت کە ئەم قورئانە لەلایەن پەروەردگارەوە (سبحانە وتعالی) هاتووە زاناکان ئەمرۆ لەجیهاندا رێککەوتوون لەسەر راستی‌یەك لەسەر روداوێکی گەردوونی کە پێی دەوترێت: (بیك بانگ) واتە: تەقینەوە گەورەکە، ئەم تەقینەوە گەورەیە دە هەزار ملیۆن سال لەمەوپێش روویداوە، دووسال لەمەوپێش لەکۆباسێکی میحرابدا باسی دووزانامان کرد کە توانیان دەنگی ئەو تەقینەوەیە تۆماربکەن ئەو تەقینەوەیە دەنگەکەی گەیشتۆتە ئێمە وە تەمەنی دە هەزار ملیون سال لەمەوپێشە. یەکەمیان ناوی (ئارنۆلد پێنزیاس) کە ئەندازیاری تەلەفۆناتە لەگەل هاورێیەکی خۆیدا ناوی (رۆبەرت وێلسن) بوو کە فەرمانبەرێکی تەلەفۆنات بوو بەهۆی کۆل نەدانەوە توانیان خەلاتی نۆبل بەدەست بهێنن، دەنگی ئەو تەقینەوەیە تۆماربکەن واتە: بوو بەیاسایەك لەبەرئەوەی بەلگەی لەسەرە کە تەقینەوەیەك روویداوە نەك تەنها تیۆرێك بێت و بەس وە لەئەنجامی ئەو تەقینەوەیەدا حالەتێك لەگەورە بوونی گەردوون روودەدات، سەبارەت بەتەقینەوەکە قورئانی پیرۆز دەفەرموویت: (أو لم یر الڒین کفروا أن السماوات والارچ کانتا رتقا ففتقناهما وجعلنا من الماو کل شیء و حیٍّ أفلا یؤمنون)[٦] گەر سەرنجی ئایەتەکە بدەین باسی (رتق) دەکات (رتق) واتە: یەك پارچە (ففتقناهما) واتە: تەقینەوە، هەرچی شوێنێك گەر ئاوی

---

[٤] ئەم فەرمووده بەم شێوەیە (ولا تنقضي لاتفني عجائبه) هاتووه، رواه الدارمي في فضائل القرآن ١ / ٢٥ ، رواه الترمذي في ثواب القرآن / ١٤ .

[٥] فصلت / ٥٣ .

[٦] الأنبياء / ٣٠ .

تیابوو ژیانی تێدایه ئەگەر بێ ئاو بوو ژیانی تێدانییه ئەمەش یەکێکه لەو راستییانەی کە زانست جەختی لەسەر دەکات سەبارەت بەگەورە بوونی ئەم گەردوونەوەو بەردەوام بوونی ئەو گەورە بوونە، دیسان قورئان باسی دەکات وە دەفەرمووێت: (والسماءَ بنيناها بأيدٍ وإنا لموسعون)[٧] ئەگەر وورد ببینەوە دەبینین هەمیشە لەزمانی عەرەبیدا رستەی ناویی (الجملە الاسمیە) مانای بەردەوامی دەبەخشێت ئەم فراوان بوونە لەگەردوون دا، بەردەوامە.

زانست گەیشتە ئەوەی کە دەنگەکەی تۆمار بکا وە گەیشتە ئەوەی کە بەژمارە خێراییەکەی بپێورێت وە بزانێت چەندەو چۆن گەورە دەبێت فەرموون بزانن دکتۆر خالد السویدان بەزمانی خۆی ژمارەکەمان پێ دەڵێت: (یتسع الکون بسرعةٍ هائلە قدرها العلماء أن حجم الکون یکبر ملیون ترلیون ترلیون سنه چوئیه مکعبه کل دقیقه الیس هذا هو الاتساع وماقدروا الله حق قدره والارض جمیعاً قبضته یوم القیامه والسموات مگویات بیمینه) پاش ئەم ژمارە گەورەیە دەفەرمووێت: (سنه چوئیه مکعبه) واتە: ساڵی تیشکی توان سێ، مانای ئەم هەموو ژمارە گەورە فەلەکییەی کە فەرمووی ئینجا ×ی خۆی دەکرێتەوە ٣ جار (سبحان الله) لەهەموو دەقیقەیەك دا ئەم گەورە بوونە ئێجگار زۆرە. زاناکان هەندێ جار لە کەناری گەردووندا هەسارەیەك دەدۆزنەوەو دوای ماوەیەك لەدەستیان دەردەچێت چونکە خێراییەکەی هی ئەوەنییە کە فریای بکەون بەشێوەیەکی بەردەوام. ئێستاش با بیربکەینەوە لە ئەم پارچەیەی گەردوون بزانین ئەم گەردوونە چەند گەورەیە! چەند فراوانە! بیر لەم پارچە بکەینەوە بۆمان دەردەکەوێت نەك هەر خۆمان بچوکین نەك هەر زەوییەکەمان بچوکە نەوەك هەر کۆمەڵەی خۆرمان بچوکە! بەڵکو ئەو گەلەکسییەو ئەو مەجەرەی کەناوی میلکی وێیە (Milky Way) کەبە عەرەبی پێی دەڵێت (درب التبانە) ئەویش جێگەیەکی ئەوتۆی نییە لەم گەردوونە گەورەیەدا ئینجا مرۆڤ بەسەرکێدا خۆی بەگەورە دادەنێت؟! بە چ روویەکەوە مرۆڤ خۆی بەگەورە دادەنێت؟! کە کۆمەڵەی خۆرەکەت جێگەیەکی ئەوتۆی نییە لەم گەردوونەدا بۆیە پێویستە مرۆڤی ژیر رێگەنەدا بەدەروونی، خۆی بەشت بزانێت.

لەهەمان کاتیشدا زاناکان لەگەڵ ئەوەدان کەرۆژێك دێت ئەم گەورەبوونە دەوەستێت ئەم فراوان بوونە کۆتایی دێت ئینجا بەپێچەوانەوە گەردوون بچوك دەبێتەوە ئەگاتەوە ئەو خاڵەی کە یەکەم جار تەقینەوەکە رووی تیادابوو، ئەچێتەوە ئەو دۆخەی جارانی، دیسان قورئانی پیرۆز جەخت لەو راستییە زانستییە دەکات زاناکان گەردوون بە ئیسپرینگێك بەراورد دەکەن کە رادەکێشرێت تا دەگاتە ئاستێك کەبەرەڵای دەکەیت دێتەوە دۆخەکەی جارانی قورئان دەفەرمووێت: (یوم نگوی السماء کگی السجل للکتب کما بدأنا أول خلق نعیده وعداً علینا إنا کنا فاعلین)[٨] ئەگەر سەرنجی ئایەتەکە بدەین خوای گەورە دەفەرمووێت: (وعداً علینا) خوا کردویەتی بەبڕیارێك پەیمانێکی خۆی کەئەم گەردوونە گەورە بکات تا رادەیەکی دیاریکراو وە

---

٧ الذاریات / ٤٧ .

٨ الأنبیاء / ١٠٤ .

پاشان پەیمانە لەسەر خۆی فەرموویەتی دەیهێنینەوە حاڵەتەکەی خۆی وەك كتێب داخستن وەك سجل داخستن (كگیّ السجل للكتب).

تێبینی‌یەکی گرنگ / کۆمەڵێك هەن بەتەواوەتی دژ بە هەموو مەسەلەیەکی زانستین کە بخرێتە پاڵ قورئان یان دژ بە راڤەی زانستی قورئانن. ئەویش قوتابخانەیەکە (گە حسین) دایناوە، بەهیچ جۆرێك نایەڵن راڤەی زانستی نزیکی ئایاتی قورئان ببێتەوە (گە حسین) ئەو ئەدیبە گەورە بەناوبانگە بوو کە هەبوو.. بەلام لەرووی زانستی‌یەوە هیچی وای پێ نەبوو.

قوتابخانەیەکی تر هەیە کە پێچەوانەی ئەوە ئەیانەوێت ملی هەموو ئایەتێك خوار بکەنەوە بۆ هەموو تیۆرێك کە دەردەچێت و بانگەشەی بۆ دەکرێت، ئێمە نەلەگەڵ یەکەمداین وە نە لەگەڵ دوهەمداین بەڵکو ئێمە دەمانەوێت خەڵکی تێ‌بگات وە بزانن جیاوازی یەك هەیە لەنێوان تیۆرو یاسادا شتێك کەووتیان تیۆرە سبەینێ لەوانەیە بگۆرێت ئەوکاتە چۆن راڤەی ئەو ئایەتە دەکەیت کە دوێنێ لەگەڵیدا گونجاندبووت!؟ بۆیە ئێمە لەگەڵ ئەوەداین هەندێك باس کە دەگەنە ئاستێك پێیان دەوترێت: (حقائق) راستی‌یان (یاسا) وە راڤەیەکی هاوچەرخەی ئایەتێکن بۆچی باسیان نەکرێت! بۆچی ئەو ئیعجازە زانستی‌یە باسی نەکرێت!؟ لەکاتێکدا کە ئەم مەرجانەی تێدابێت:

١- لەگەڵ هیچ حوکمێکی قورئانی‌و (نبوی)دا دژ نەوەستێت.

٢- لەگەڵ رێزمانی عەرەبیدا پێچەوانە نەبێت.

٣- لەگەڵ راڤە بڕواپێکراوەکانی (معتبر) پێشینان و سەلەفی صالحمان دا دژ نەوەستێت.

بەم مەرجانە هەموو موسڵمانێکی زانا بۆی هەیە (إچافە) بکات، مەبەستیش لە (ئیعجازی زانستی) وەرگرتنی عیبرەتە تێگەیشتنێکی باشترە.. عیبرەتیش بەچی وەردەگیرێت بەبیرکردنەوە وەردەگیرێت، بەووروژاندنی ئەقڵ، بەتێرِوانین، مرۆڤ دەگاتە ئەو ئاستانەوە بەهۆی بیرکردنەوەوە مرۆڤ پێش دەکەوێت وە شارستانیەت.. دروست دەکات بەپێچەوانەشەوە کە ئەگەر بیرکردنەوە سڕ بکەین ئەگەینە حاڵەتێك کە ئیتر ئەقڵمان پەکی دەکەوێت، مرۆڤیش ئازادە (فمن شاۆ فلیۆمن ومن شاۆ فلیکفُر)[9] ئازادە لەوەی کە ئەقڵ بەکاربهێنێت و بڕوا بەرەو رێگەی ئیمان یاخود رێگەی کفر هەڵبژێرێت بەفەرامۆش کردنی ئەقڵ، لێرەدا بابێینە سەر دیمەنێك لەخۆر کە نزیك ترین رۆژە بۆ ئێمە، بیری لێ بکەینەوە ئەم تۆپە ئاگرینە (٩٣) ملیۆن میل لەزەوی‌یەوە دوورە ملیۆنەها پلەی سەدی گەرمیەکەیەتی، ئەو ماوەیەی کەلەنێوان خۆرو زەویدا هەیە ئەگەر کەمتر بێت بەردو شاخەکانی سەرزەوی هەمووی دەتوێنەوە ئەگەر دوورتر بێت نەوەك هەر ئاوەکان بەڵکو هەواکەشی دەیبەستێ‌و لە هەردوو حاڵەتیشدا بۆ ژیانی زیندەوەران ناگونجێت، ئایا ئەمە رێکەوتە؟ ئایا ئەم هاوسەنگیە ملینۆها ساڵە کە هەیە هەر لەخۆیەوە دروست بووە؟ بیربکەینەوە لەو وزە گەرمیەی کە خۆر دەیدات و گونجاوە بۆ ژیانی زیندەوەران لەسەر زەویدا، ئەم گەرمییەی کە دەگاتە زەوی وەك ئەوەیە ١٦ بلیۆن بەرمیل نەوت بسوتێنی لەرۆژێك دا، واتە: بەقەدەر ئەو نەوتەی لەماوەی ٦ ساڵ دا لەزەویدا دێتە دەرێ‌و بۆ ئەم هەموو بوارە بەکاردێت لەرۆژێك دا

---

[9] الكهف / ٢٩ .

ئەوەندە ووزەی گەرمی لە خۆرەوە دەگاتە زەوی!! وەسڵێکیشمان بۆ نایەت داوای دراوەکەی مان لێ بکات!!!

رووناکی‌یەکەی: لەهەموو چرکەیەك دا ٤٠٠ ترلیۆن ترلیۆن واگ ئەگاتە سەر رووی زەوی.. بیربکەرەوە لەبارستایی زەوی ئەم قورسایی‌و کێشی زەوی‌یە ئەگەر زیاتر بوایە کەبس ئەبوین لەگەڵ زەویدا و نەمان دەتوانی بجوڵێین نەمان دەتوانی هیچ کارێك بکەین بەهۆی زۆری ئەو هێزی راکێشانەوە ئەگەر زەویش وەها نەبوایە سوك تربوایە لەئێستە نەمان دەتوانی جێگیر ببین لەشوێنێك دا هەمیشە بەهەواوە دەبووین ئایا ئەم هاوسەنگیەی کە ئێستاکە هەیە هەر لەخۆیەوە بووە؟ ئایا ئەم راستی‌یانە بەس نین بۆ وورووژاندنی ئەقڵ؟ بۆ باوەڕهێنان بە پەروەردگار (سبحانه و تعالی).

تێبینی‌یەکی گرنگ : جیاوازی‌یەك هەیە لەنێوان ئەقڵ و مێشك دا بۆ زانین گرنگی خۆی هەیە (مێشك) مەبەستمان ئەو بەشە مادیەیە کەلەناو سەردایە (مۆخە.. دەمارە.. خوێنە.. خانەیە....) ئەوە بەشێکی مادی‌یە (ئەقڵ) مەلەکەیەکە ئەڕوات و دێت وەك رۆح کورد زۆر جوان پێکاویەتی کە دەڵێت (عەقڵ هەمیشە میوان نی‌یە) بەڵکو دێت وەك میوانێك و ئەڕوات ئەگینا ئەو مێشکە ٢٤ سەعاتە لەناو ئەو قەباغی سەرەدایە ئەی بۆچی مرۆڤ هەڵە دەکات؟! لەکاتی نەشتەرگەریدا (بەنج کراو) مێشکی بوونی هەیە، بەڵام عەقڵی لەوێ نی‌یە، کەواتە مێشکەکە ئەو دەورەی نی‌یە بەڵام عەقڵ کە ئیش دەکات لەرێی مێشکەوە ئیش دەکات، یەکێك کە مەشروبات دەخواتەوە مێشکەکە هیچی لێ نەهاتووە، خانەکانی وەکو خۆیەتی ئەی بۆ هەڵە دەکات!؟ چونکە ئەقڵەکەی ئامادە نی‌یە. لەبەرئەوە زۆر پێویستە ئێمە عەقڵ لەگەڵ مێشك دا جیابکەینەوە ئەگەر مێشك زۆر زۆر گرنگ بوایە خۆ مێشکی حووت ٥ ئەوەندەی مێشکی مرۆڤ قورسە، مێشکی (مەیمونی شامپانزی) لە ٩٨٪ لەمێشکی مرۆڤ دەچێت، ئەی بۆ عەقڵی نی‌یە؟ ئەم دوو مەسەلەیە ئەبێت لەیەکیان جیا بکەینەوە، ئەقڵ هێزێکی مەعنەوی‌یە لەلایەن خواوە دێت و ئەڕوات. بەڵام کە دێت لەکوێدا دائەبەزێ؟ لەمێشك دا دادەبەزێ بەڵام بەتووڕەبوون و بەمەشروبات خواردنەوەو بەتلیاك کێشان و بەغەفڵەت دەڕوات.

- لە ٢٠٠٠/٦/٢ دا کەناڵی (النیل الپقافیە) بەرنامەی (رأیت الله) دکتۆر پرۆفیسۆر عبدالباسگ محمد السید لە (مرکز الدراسات والبحوپ العلمیە) کە دکتۆرای هەیە لەجیۆلۆجیدا (٣) شتی باس کرد دوانیان بیستوومانە بەڵام یەکێکیان نوێ بوو بۆمان، باسی (اڎا زلزلت الڕچ زلزالها)[١٠] ی کرد کەوا لەنێوان گرکان و بومەلەرزەدا پەیوەندیەك هەیە ئەمە بیستومانەو زانست سەلماندویەتی‌و دەرکەوتووە کە ئەو پەیوەندی‌یە هەیە، سەبارەت بەراستی‌یەکی تر (واخرجت الارچ اپقالها)[١١] ئەویش راستی‌یەکی زانستی‌یە، چڕی ناخی زەوی، واتە: ئەو کانزا تواوانەو بەردە تواوانە چڕی‌یەکانیان زۆرترە لەدەرەوەی رووی زەوی، بۆیە خوا ناوی ناوە (أپقالها) ئەم دوو راستی‌یەمان بیستووە بەڵام خاڵی سێهەمی تازە بوو:

---

[١٠] الزلزلة / ١ .

[١١] الزلزلة / ٢ .

ئاژانسی ناسای فچائی ئەمریکی پەیوەندی کردوە لەگەڵ ئەم سەنتەرە زانستی‌یەدا لەمیصر (قاهیرە) پیّی ووتوون: دوا بومەلەرزە کە داویەتی لە(مەدینەی پیرۆز) بۆتە هۆی ئەوەی مەدینە دوورخاتەوە لەبازنەی ئەگەری بومەلەرزە... بەهۆی ئاخر بومەلەرزەوە جوڵەیەك رویداوە لەژێر زەویدا، چینەکانی زەوی گۆرانکاری‌یەکی بەسەردا هات بووە هۆی ئەوەی کەمەدینە بچێتە دەرەوەی ئەو فیڵدە ئەمە وەك هەواڵێك لە ١٩٩٩دا دراوە بە (مرکز الدراسات والبحوپ العلميه) لەقاهیرە، دەستەی ئیعجازی زانستی وەڵامی داونەتەوە کە ئێمە پێش ئێوە ئەوە دەزانین ئەوانیش ووتیان: پێمان بڵێن چۆن؟ ووتیان: ئەو بومەلەرزەی کە ئێوە باسی دەکەن لەسەردەمی (عومەر ی کوری خەتتاب)دا بوو ئەو زاتەی کە پێغەمبەر (ﷺ) دەربارەی دەفەرمووێت: (لو كان بعدی نبی لكان عُمّر ابن الخگاب)[١٢] ئەگەر پێغەمبەرێك دوای من هەبوایە عمری کوری خگاب دەبوو.

ئەم زاتە شەو نەئەنوست عیبادەتی ئەکرد بەرۆژیش خەریکی خزمەت بوو بە موسڵمانان. ئەی کەی ئەنووست؟ لەنێوان نوێژی نیوەڕۆ تا نوێژی عەسر، ئەو بومەلەرزەیەی کە روویدا دوای نوێژی نیوەڕۆ و پێش نوێژی عەسر بوو، حەزرەتی عومەر نوستبوو، لەبەرئەوەی بومەلەرزەکە هەربەردەوام بوو خەڵکی زۆر ترسان ناچار خەبەریان کردەوە ووتیان: (يا أمير المؤمنين) ئەمە ماوەیەکە ئەم ئەرزە هەر ئەلەرزێو ئەم خانوانە وەك بێشکە دێن و دەڕۆن و ئەویش دەستی دایە دووڕەکەی کە پارچەیەك پێست بوو (ئەڵێن: گوایە پارچەیەك لە نەعلی پێغەمبەر (ﷺ) بووە) گرتی بەدەستیەوەو هاتە ناو ئەو جەماوەرە، کێشانی بە ئەرزەکەدا فەرمووی: (أيبتی الم أعدله علی ڤهرك)؟ جێگیر بەو مەلەرزە ئەی دادپەروەر نیم لەسەرت؟ یەکسەر بومەلەرزەکە نەما لەو بەروارەوە مەدینە چۆتە دەرەوەی ئەو فیڵدە. ئەمەش ئیعجازێکە لەئیعجازەکانی ئیسلام، کە ئێمە داکۆکی لەسەر ئەقڵ دەکەین وە بەئەقڵ شت دەدۆزینەوە ئەقڵ سنووری هەیە بێ توانایە بەرامبەر قەدەر بەرامبەر ئیمان بەرامبەر زیندوبونەوە بەرامبەر تسخیرو مەدەدی ئیلاهی نازانێت ئەمانە تەفسیر بکات، ئەقڵ مەسئەلەی هیدایەت و تەسلیم بوون بەخواو یارمەتی خوا تێ ناگات، ئێمە ئەوەی بەئەقڵ تەفسیر دەکرێ ئەیکەین وە ئەوەی کە ئەقڵ پیّی ناوێرێ ئیمان بەکاردەهێنین کەبەرهەمی عبودیەتە، پەرستشی خوای گەورە نهێنی وەهای تێدایە یەکسەر یارمەتیت دەدات بۆ (تێگەیشتنی هیدایەت.. تێگەیشتنی غەیب.. تێگەیشتنی قەدەر....) کە ئەقڵ پێیان ناوێرێت خوای گەورە لەفەرموودەیەکی ئیلاهی‌دا دەفەرمووێت: (عبدی أگعنی تكن ميلی، تقولُ للشیء كن فيكون) واتە: بەندەکەم بم پەرستە دنیا دەخەمە ژێر دەستت ئەمریان پێ دەکەی بەقسەت دەکەن، ئەوە لەئەنجامی پەرستشی خوایە (سبحانه و تعالی) ئێمە هیچ قورسای‌یەك و ناڕەحەتی‌یەك نابینین لەتەفسیری ئەم جۆرە دیاردانەدا زاتێکی وەك و حەزرەتی عومەر شتێکی وا بکات، لەبەر ئەوە عەقڵ ناتوانێت هەموو مەسئەلەیەك چارەسەر بکات لەگەڵ ئەو هەموو ڕێزەی قورئان بۆ

---

[١٢] لو كان بعدي نبي... الرقم (٧٤٧٠) عن عقبة بن عامر (احمد في مسنده، الترمذي، الحاكم) عن عصبة بن مالك (طبراني في الكبير) قال الهيثمي وهو (ضعيف) ص٣٢٥ / ج٥ / فيض القدير شرح جامع الصغير.

عەقڵ (إن فی ژلك لێيات للمتوسمين)[١٣] موسڵمانی راستەقینە ئەوەیە کەهەموو وزەی ئەقڵی بەکار دەهێنێت لە چوارچێوەی ئیماندا، چونکە ئیمان و باوەڕ لەئەقڵ فراوانترن و لەئەقڵ گەورەترن.

---

[١٣] الحجر / ٧٥.